

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından
üç ayda bir çıkarılır.

A. O.
İlahiyat Fakültesi
Kütüphane
Aylık No: 7036
Tarih: 5840/11

İÇİNDEKİLER

Başlarken

İslâm İlm-i hâli

Prof. Y. Ziya Yörükân

Muhyi'd-din Arabî ve Tasavvuf

Saffet Kemalüddin Yetkin

Türk Minyatür Kaynaklarına Bir Bakış

Tahsin Öz

İslâm Sanatının Mahiyeti

Prof. Suut Kemal Yetkin

Sarı Saltuk Hakkında Bir Fetva

Prof. M. Tayyib Okıç

Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei

Doçent Neşet Çağatay

Abidelerin ve Hayrat Binaların Bakımı

Halim Baki Kunter

Hadîs-i Erbaîn Nev'inin Doğuşu ve Amilleri

Abdülkadir Karahan

Sanat ve Tarih Vesikası Olarak İran Bölgesi Kalemhanlıkları

Furuzan Selçuk

Dünyada Ebedî Hayatı Yaşamak Elimizdedir

Asistan Cavit Sunar

El-Hatib El-Bağdadi ve Takyid Al-ilm Adlı Eseri

Ahmet Ateş

Kitab-ü Tefsir-il Esmâ-i Ves-sıfat Hakkında

*Prof. Y. Ziya Yörükân***Tahlil ve Tenkitler :**

İslâm Sanatı

Prof. Suut Kemal Yetkin

HADÎS-İ ERBAİN NEV'İNİN DOĞUŞU VE ÂMİLLERİ

DR. ABDÜKADİR KARAHAN

İlk meyvasını hicrî ikinci asrın ikinci yarısında idrâk eden Arba'ün Hadîs nev'i, İslâm ümmetinin hayat felsefesi ve safhalarıyla umumî surette alâkadar ve muvazi bir yol üzerinde inkişaf ve tekâmülünü takip eyliyerek dinî, talimî, ahlâkî, içtimaî ve edebî mahiyette vücade getirilen yüzlerce risâle ile Arap, İnan ve Türk edebiyatlarında te'sir ve nüfuzu geniş zengin bir dinî edebiyat sahası olmuştur.

Acaba müslüman milletlerin ahlâkiyat ve edebiyatında müşterek bir mevzu olarak işlenen ve asırlar boyunca dinî-dünyevî hayatın her cephesiyle teması muhafaza eden, aynı zamanda musannif ve şarihlerin manevî ve şahsî temayüllerini de zaman zaman aksettiren bu çok bereketli edebî kategorinin teessüs ve inkişafının ana sebepleri nelerdir? Bu etüdümüzde, bu sorunun cevabını arayıp bulmağa çalışacağız. Yaptığımız araştırmalara göre bu sebepleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

I — Üzerinde dikkatle ve etraflı şekilde durmak icap eden bu dâvanın ilk âmili, hemen bütün hadîs-i erbaîn kitaplarının mukaddemelerindeki birbirinden âdeta farksız veya yalnız uslûp bakımından farklı şahadetlerden anlaşıldığına göre müteaddit yollardan ve mütenevvi olarak rivayet edilen şu hadîstir:

من حفظ على امتي أربعين حديثاً من أمر دينها بعثه الله في زمرة الفقهاء والعلماء

Bu hadîsin ilk râvileri olarak kabul edilen zevat şunlardır:

‘Alî b. Abî Tâlib (ölm. 40/660), Ma‘âz b. Cebel (ölm. 18/639), Abd Allâh b. Mes‘ûd (ölm. 32/652), Abu'd-Dardâ² (ölm. 32/652), Abū Hurayra (ölm. 57 veya 59/676 veya 678), ‘Abd Allâh b. ‘Abbâs (ölm. 68/687), ‘Abd Allâh b. ‘Umar (ölm. 73/692), Abū Sa‘îd al-Hudrî (ölm. 74/693) ve Anas b. Mâlik (ölm. 92-93/710-711).

Yalnız bu rivayetlerin bilhassa son kelimelerinde bâzı değişiklikler veya ziyadelere tesadüf edilmekte ise de, bu küçük farkların hiç biri esas mânâyı bozacak mahiyette değildir.

«Ümmetinden din emirlerine dair kırk hadîs hıfzedeni, Allahü Taâlâ, fakihler ve âlimler zümresi arasında ba'seder» demek olan bu hadîsin Abu'd-Dardâ² rivayetinin sonunda «قبل له ادخل من ابواب الجنة» kelimeleri ve Ibn Mas‘ûd'un kinde de «كتب في زمرة العلماء وحشر في» ziyadesi mevcut olduğu gibi Ibn ‘Umar tarikiyle gelende de «ادخلته يوم القيمة في شفاعتي» sözleri bulunmaktadır. Gerek bu hadîsin râvileri ve gerekse varyantları için Kırk Hadîs risalelerinden her hangi birinin mukaddemesine bakılabilir.¹

¹ Meselâ *Ibn Vad‘ân* حديثاً الأربعين حديثاً, Bibliothèque Nationale, arap. yazl. no. 722, var. 100 b.; *Abū Tâhir Aḥmad al-Silafî*, الأربعون البدائية, aynı kütüp. aynı no., var. 1 b.; *Muḥy al-Dîn al-Nawawî*, أربعون حديثاً adı geçen kütüp. arap. yazl. no., 774 mecmuanın ilk risalesi (istinsah 668); ve bu sonuncunun muhtelif yazma ve basma şerhleri (türkçeye tercümesi için bk. *Ahmed Naim*, Kırk Hadîs, İstanbul 1343; Fransızcaya nakli *G. H. Bousquet*, Les Quarante H'adîths, Alger 1947).

Gerçi hadîs «hâfız» ları, bu hadîsin bir çok senedleri olmasına rağmen, «zaif» olduğunda birleşmişlerdir. Fakat buna rağmen, Kırk Hadîs kitaplarının cem ve tasnifinde birinci rolü bu hadîs ve onun manasındaki uhrevî va'd oynamakta, mâlûm ve meçhul birçok taliplerden başlayarak muhaddislere kadar «ehl-i ulûm» un ve büyük üstadlardan itibaren müptedilere varıncaya kadar da bilhassa «üdebâ» sınıfının bu kategoriden eser vücade getirmelerinin bâzan ağırlık ve çoğu zaman da hareket noktası olmaktadır. Sadece arapça, farsça ve türkçe birçok manzum, mensur Kırk Hadîs dibaceleri, bunu göstermeğe yeter misallerdir. Söz gelimi; *Yûsuf b. 'Abd Allâh al-Urmiyûnî'* nin *فضل الصلوة على النبي* risalesinin mukaddemesindeki şu satırlar, bu noktayı gösteren birçok misallerden bir tanesi olarak buraya nakle-dilebilir:

فهذه اربعون حديثاً في فضل الصلوة والسلام على سيد ولد آدم محمد صلى الله عليه وسلم جمعها من كتب عديدة رجاء ان ادخل في قوله نصر الله امرأ وفي من حفظ على امتي اربعين حديثاً واقتداء بالائمة الاعلام²

Çünkü evvelâ “zaif,, de olsalar, amellerin faziletleri hakkındaki hadisler ile amel, muhaddislerce ittifakla kabul edilen hususlardandır. Sonra Hazret-i Peygamber'in “sahih,, olan *ليبلغ الشاهد الغائب* hadîsi ile *نصر الله امرأ سمع مقالتي فوعاها فادها كما سمعها*³ hadîsindeki emir ve teşvik, islâm münevverleri için umûmiyetle hadîs ve hususî olarak da hadîs-i erbaîn mevzuu ile uğraşmayı tatlı bir vazife telâkki ettirmiş ve bu suretle zaif olan ... hadîsindeki çok kuvvetli ümit, sahih olan sonraki iki hadîsteki emir ve hayır duâ ile birleşmiştir. Bundan başka *Hazret-i Peygamber*, *اذا حدثتم عنى بحديث يوافق الحق فصدقوه وخذوا به حدثت به اولم احدث*, *يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله* ve *من تشبه بحدوث يوافق الحق فصدقوه وخذوا به حدثت به اولم احدث*, *يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله* ve *من تشبه بحدوث يوافق الحق فصدقوه وخذوا به حدثت به اولم احدث* — velevki bâzan başka vesilelerle de olsa — birkaç arba'ün hadîs mukaddimesinde zikredildiklerine nazaran⁴ esasen hakka tevafuk eden ve bir çok islâm münevverine bu sahada çalışmayı vazife telâkkî ettirip fukahâ ve ulemâ zümresine benzemek ve onlar arasında haşrolur-mak ümidini veren ... hadîsinin zaif olması, denebilir ki, onun kırk hadislerin inkişâf ve tekâmülündeki ana rolünü hiç bir suretle gevşet-memiştir.

II — Hadîs-i Erbaîn'lerin doğuşu ve gelişimi üzerinde ilk ve en kuvvetli âmil bizzat Peygamber Sözü olduğu şüphesiz bulunmakla beraber ikinci ve ehemmiyeti azımsanamıyacak bir müessir de “40,, rakamının bizzat kendisidir. 40 adedinin islâmîyette oynadığı geniş rol hakkında, *Kur'an-ı Kerim*'den ve hadîsten başlayarak dinî ve dünyevî hayattaki ehemmiyetine dair son aylarda ayrı bir etüd ya-

² Bib. Nationale, arap. yazl. no. 744, mecmua-i resâil, var. 52 a. Ayrıca bu kategoriden birçok eserlerin ve faraza *Nawawî* ve onun şerh'lerinin — ki 50 kadar şerhini tesbit etmiş bulunuyoruz — mukaddemelerine bak.

³ “Hazır olanlarınız, gaib olanlarınıza tebliğ etsin,, ve “Allah söylediklerimi işidip belledikten sonra, onu duyduğu gibi başkasına eristirenin, yüzünü ak etsin,, manasında olan bu hadisler muhtelif vesileler ile gerek erbaînlerde ve gerekse başka hadîs kitaplarında ve ders takrirlerinde tekrar edilir.

⁴ Meselâ ... için bk. *Ibn Kemal Paşa* (ölm. 940/1534) *شرح حديث اربعين* (İstanbul 1316; ... için de bk. *Tâc al-Dîn Abû Hafş 'Umar b. 'Ali* (ölm. 731/1330), *المهاج المبين في شرح الاربعين*, Bayezid kütüp. no. 609; ve ... için de bk. *Camâl al-Dîn Akşarayî* (Bayezid II devri), *اربعون حديثاً من بين الاحاديث القدسيه*, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. İsmail Saib Hoca kütüp. no. 3468. nin mukaddemeleri

yımlamış bulunduğumuzdan, burada ayrıca uzun açıklamalara lüzum görmüyoruz⁵. Yalnız dört def'a *Kur'an*'da ve on sekiz def'a da *hadîs*'te yer alan اربعين ve اربعون kelimesinin Hazret-i Peygamberin hayatiyle alakalı noktalarından da bahis mevzuu olduğunu, islâm hukukunda yer aldığını, şeriatte sık sık geçtiğini hatırlatmak isteriz. Ayrıca "çiltin = kırklar,, hakkındaki inarçlarda kırk rakamının oynadığı geniş rolü ve islâm arap, iranlı ve tüklerde günlük hayatta ve edebiyatta bu rakamın te'sirine sık sık rastlandığı noktasını da kaydetmek icap eder⁶. Hulâsa islâm âleminin din, edebiyat ve halkiyatında te'siri olan 40 rakamı ve onun mistik hüviyeti, Hadîs-i Erbaîn kategorisinin doğuş ve gelişimi üzerinde müessir olmuştur.

III — Birçok Hadîs-i Erbaîn risalelerinin mukaddemelerinde, ruhî veya ruhanî olan sebeplerin, bu eserlerin vücut bulmalarında müessir oldukları müşahede olunur. Bu sebeplerin başında şefâat-i nebevîyyeye nâiliyet ve cehennem ateşinden korunma gelmektedir. Bir hayli Kırk Hadîs mukaddemesinde من حفظ على اربعين حديثاً hadîsinden bahsedilirken Peygamderin şefâatine bu sayede mazhar olmak iştiyakı ve cehennem azabından kurtulma ümidi derhâl yer alıverir. Bu bazan *Hazîni* (tercümesi 930/1524)'nin Erbaîn'indeki şu beyitte olduğu gibi sâde ve samimî bir ümitten ibarettir:

Var ümidüm bu sebab birle meger
Özümi kırtaram ez-nâr-ı Sağar⁷.

Bazan da *Hâfız Şâlih b. Süleymân*'ın risalesinde bulunduğu gibi, hadîsin metin ve menş'ini dahi iyice bilemeden işi biraz mübalağaya götürmek şeklinde tezahür edegelmektedir:

"Ma'ûm ola ki hadîs-i şerîf kitâblarımın kebîri olan Buḥârî'de ve Câmî al-Kebîr'de gördüm. *Hazret-i Resûlullâh* صلى الله تعالى عليه وسلم bir hadîs i şerîfde buyurmuşlar ki: benim hadîsim içinde kırk hadîsi dâ'imâ kıra'at eden yâhût bir kimse üzerinde hâmil olub ma'nâ-yi şerîfi ile 'âmil olsa *Hak Ta'âlâ* ol kişiye kırk türlü kerem eder. Yirmisi dünyâda olur ve yirmisi yevmi âhiretde olur. Yevmi kıyânetde olan keremden birisi *Hak Ta'âlâ* ol kişiyi 'Arş-i A'îâ gölgesinde 'ulemâ-yi maḳbûl içinde fuḳahâ şafında kılsa gerekdür. Çünkü kırk hadîs i şerîf okuyub dâ'im yanında ma'nâsı üzerinde hıfz eyleye. Bu fâydalar için ben daḫî ziyâde hadîs-i şerîfler ma'nâlarını türkîce beyân eyledim ki dâ'im kıra'at eden zata *Hak Ta'âlâ* bî-nihâye kerem lütf kıldığı için 'ayân beyân olundu⁸.

Fakat eksriyet şu beyitlerde görüleceği veçhile, meşhur hadîsin, manzum veya mensur, bir tercemesini yapmak ve bu çerçeve içinde Mahşer gününde şehitler veya fakihler ve âlimler zümresi arasında bulunmak dileğiyle iktifa eder:

Ol Resûl i emîn-i şâdık-va'd
Bir hadîsinde eylemiş bunu 'ahd
Kırk dâne hadîsi bir kimse
Ezber etse ya ğayra naḳl etse

⁵ Bk. *Abdülkadir Karahan, İslâmîyette 40 Adedî Hakkında*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi C. IV, S. 3, sh 265 - 273

⁶ Adı geçen makale, mühtelif pasajlar ve mezelâ sh. 266, 267, 270 ve devamı.

⁷ *Hazîni*, شرح حديث اربعين, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. İsmail Saib Hoca kütüp. no 738, mukaddeme.

⁸ Fatih kütüphanesi, Mecmua-i resâil, no. 5430, var. 41b-43 a.

Şühedâ ile haşır ola ol kûl

Fuḫahâ defterinde yazıla ol...⁹

Bu meâldeki arzuların muâsır örneklerinden biri olmak üzere de Tıbb-ı Nebvî muharririnin şu sözlerini de nakledelim: «...Yevm-i Haşır ve Kıyâmetde şefâ'at-i Muḫammediye'ye nâ'il olmak arzusu ile ṭabâbete dâ'ir kırk iki hadîs i şerîf cem'eyledim¹⁰».

IV — Muhtelif dillerdeki Erbaînlerin mukaddemelerinde hayır duâ almak, rahmetle yâdedilmek gibi dileklerin de kitap te'lifi sebepleri arasında yer aldıkları gö ülegelmektedir. Söz gelimi arapçada *Muḫammad b. Abî Bakr* ('Uşfûrî)'in bu vâdideki şerhinin mukaddemesinde bulunan şu satırlar bunun bâriz delillerindendir:

والتمس الدعاء من الناظرين فيه والواعظين منه فرحمه الله من يذكره بالدعاء ولا ينساه¹¹

Yine böylece farsça çihl hadîs tercümelerinden Uzun *Firdevsî*'nin (tercümesi 950/1443) mukaddemesindeki:

این چهل حدیث را بزبان پارسی بانظم شرح دهم تا که هر کس بخنخش رغبت آرد و صرا بدعاء خیر یاد دارد¹²
satırlarla, türkçe Kırk Hadîslerden *Abdülmeçîd b. Şeyḫ Naşûḫ*'un risâlesindeki şu sözler de hep bu meâdedir: «Emr-i dînde bir arba'in cem'ede ki aña sâmi' ve nâzır olanlar ümîddir ki anı du'â-yı hayır ile zâkir olub yevm-i 'uḫbâda *Perverdigâr-i Kâdir* anlaruñ du'âsı berekâtı ile seyyiât ve ḫatiâtını sâtir ve gâfir olub müstâḫḫ-ı duḫl-i bâğ-ı cinân ola¹³».

V — Yine bâzı kırk hadîs dibacelerinden bunların Peygamberin ruhaniyetine tevessül, sıkıntıları unutmak, faydasız geçen zamanı telâfi etmek, emr-i dine ve müslüman halka hizmet etmek gibi gayelerle meydana getirildikleri vâzih surette anlaşılmaktadır. Meselâ: *Sa'd al-Dîn Taftâzânî*, kalbine birçok belâların tehaçüm ettiğini, fütihat kapılarının kapandığını, ruh ve rahatının münselib olduğunu bahis mevzuu ederek şunları yazmaktadır:

فلما اشتد بي الحال وامتد ورود وفود البلبال على الببال رایت ان اتوسل الى معالى حضرة الرسول واستشفع بجاهه

لخلاص من تلك البلية القتول بان اجمع من كتب المحدثين المحققين ما يستعان به على حل الاربعين¹⁴

Keza kaynağını bu türlü duygulardan alan ve telâfi-i mâfât iştiyâkını belüten *Idris-i Bitlisi*'nin aşağıdaki sözleri gayet sarihtir:

تلافی مافات از روزگار تقصیرات خود در صوالح اعمال و بزینت تدارک تعطیلات در اوقات عمر کنشده تحصیل چهل

باقربت پنجاه سال چهل حدیث کوهر مثال در گنجینه سینه جهت تسکین خاطر و سکینه از احادیث صحاح پندوزد.¹⁵

Ve sonra *Fuzûlî*'nin «Umûm feyzi için tercüme-i türkî olunur¹⁶», kelimelerinde dine ve halka hizmet arzusu ne kadar veciz ve samimî olarak ifâdelendirilmiştir.

⁹ *Kastamonulu Lâtifi*. Subḫat al-'Uşşâḫ, Nuruosmaniye kütüphanesi Mecmua-i resâil, no. 4897, var. 41 a.

¹⁰ *Dr. Miralay Hüseyin Remzi*, Tıbb-ı Nebvî, İstanbul 1309, s. 4.

¹¹ Hadîs arba'in şerhi İstanbul 1328, s. 2.

¹² Hususî kütüphanemizdeki yazma hadîs chel mukaddemesi.

¹³ Millet kütüphanesi, Reşid Ef. kısmı no. 136, var. 2 b.

Bunlara *Urfalı şair Nâbî*'nin tercüme-i hadîs arba'in dibacesindeki şu dileğini de ilâve edelim: «Âmâli naẓar-güzâr-ı i'tibâr buyuran e'azz-i kirâmdan rûḫ-i mütercim-i faḫîri bir du'â-yı hayır ile yâd buyurmaḫdır», Tire Necib Paşa kütüp no. 336, var. 1 b.

¹⁴ *Sa'd al-Dîn Taftâzânî*, Şerḫ Hadîs arba'in lillavay, İstanbul 1316, s. 3.

¹⁵ Çihl hadîs, Üniversite kütüp. Farsça Yazl. No 823, var. 2 b.

¹⁶ Kırk hadîs tercümesi, İzmir Millî kütüp., No. 11/517; Millet kütüp. Hakimoğlu Kısım, No. 168 mecmua-i resâil, ilk risale.

VI — Hadis-i Erbaîn tahrir, tasnif, şerh ve tercüme etmekte rol oynayan sebepler arasında eslâfa tebaiyet eylemek, dost veya talebe recasını yerine getirmek, hadîs ilminde ve edebiyatta behresi olduğunu göstermek te vardır. *Nawawî* (631-676/1234 - 1277) *Arba'ûn hadîs*'inde¹⁷ bunu şöyle kaydeder:

وقد استخرت الله في جمع اربعين حديثاً ابتداءً بهؤلاء الاعلام وحفاظ الاسلام¹⁸
Nawawî'yi şerh edenlerden Rūḥ al-Bayān tefsiri müellifi *İsmail Hakkı* (tercüme 1137/1724) talep üzerine bu işi yaptığını şu satırlarla açıklar:

هذا جمع من الحديث النبوي طلب مني شرحه بالتركي المولى على الحافظ القسطنطيني ثم الفلبوي والح في ذلك على وارسل رسائل الى وانا في بلدة بروسا حماها الله تعالى عن البأساء فرأيت الاجابة من غطاءم الامور وعزائم الاجور وسألت الله ان يمهلني الى ان ينتهي الامر الى جماده ويبلغ القلم في مسمار البيان الى مداده و هو المؤل لكل سؤال¹⁹.

Ve talebe istekleri üzerine Erbaîn cem'ine de bir misâl olarak *Yūsuf b. Abd Allāh al-Urmiyūnî*'nin şu cümlesi zikredilebilir:

هذه اربعون حديثاً في فضائل آية الكرسي جمعها بالسائل من الطلاب ولادخل فيمن حفظ على امتي واقتداءه بالائمة الانجذاب²⁰.

Sonra *Okcu-zâde*'nin şu aşağıdaki sözleri de, birçok âlimlerin Kırk Hadîs cemettiklerine muttali olduktan sonra kendi hatırına geleni ve bu vesile ile de edebî kudretini göstermek merakını tesbit bakımından dikkate değer: «Bu faķîr-i vaķîr daĥî ol ķavme teşebbūh ve zeyl-i maĥabbet ve meyillerine teşebbūş edūb ĥāĥır-ı mecruĥa sūnūh eyledi ki taĥrîc-i ehādîs-i erba'inde bir ķavr-ı nev-āyîn iĥtirāc ve bir ķarz-ı berā'at-ķirāz iĥtiyār ve iĥtirāc edem ki ila-'l-ān mevāķı ekĥdam-ı aķlām-ı suĥanverān olmayub... erba'in-i sofiyān gibi unvān-ı menāķıb ve mefāĥir belki nedret ve ĥarābette mişĥāķ. ola²¹».

VII — Ulūm-ı âliye'nin islâmiyetteki ulvî mertebesi cümlece malûm ve müsellemdir. Hadîs ilminin bu meyandaki dinî-dünyevî mümtaz mevkii²² hesabıyla ulemâ ve üdebâ sınıfı bununla uğraşmak ve zaman zaman kırk hadîs risaleleri vücuda getirmek suretiyle bazan bu sınıflarda rif'atlı görünmek arzusuna kapılmışlar, bazan ders takrirlerinde bunlardan istifade etmek istemişler ve nadiren de kendilerinin ve zamanlarının görüşlerini bu münasebetle tafsile imkân bulmuşlardır.

Hakanî'nin manzum Kırk Hadîs tercümesinde... من حفظ على امتي hadîsinin medlûlü üzerinde durulurken kaleme alınan şu beyitler, bu vâdinin nasıl âlimlik şanından sayıldığını bir misal olarak belirtmeğe elverir:

İmdi işit rind iseñ ey merd-i ķār
 Gūşuña bu gevheri et gūş-vār

¹⁷ «*Nawawî*'nin *Arba'ûn*'u ve arapça şerhleri» unvanlı olup yakınlarda Fuad Köprülü Armağanı'nda yayımlanacak olan bir etüdümüzde bu eser ve onun şerhleri hakkında etraflı malûmat mevcuttur.

¹⁸ Mukaddeme, yazmalar ve basmalar.

¹⁹ *Hadîs-i Arba'in tercümesi*, İstanbul 1317, mukaddeme, s. 2.

²⁰ اربعون حديثاً في فضائل آية الكرسي, Paris Bib. Nat., Arap. Yazl., No. 744 var. 38 a.

²¹ *Aĥsan al-Ĥadîs*, İstanbul 1313, s. 6.

²² Burada *Taftāzānî*'nin *Naem al-Dîn al-Kubravî*'dan naklettiği:

إذا ذكرت بحار العلم يوماً
 فقول المصطفى لا غير بحري
 هو البحر المحيط وماعده
 فانهار صناعار مثله بحري

beyitleri ve onun arkası sıra yazılan şu satırlarını hatırlıyoruz:

فطوبى لمن وفق لاقتباس انواره و اقتباس لطائف امراره مواها على التثبيت بأذيال جلاله فهو مأى الى الشرب من زلال سلسال نواله، شرح حديث الاربعين للزوى، sh. 3.

Hıfz-ı ahādīs iledür zeyn-i dîn
 Ola huşuşa 'aded-i erba'în
 Rif'at-i şân-ı 'ulemā yoğla gör
 'İlm-i ahādīs-i şerîf iledür²³,

Esasen bir âlime bir şey sorulduğunda, onun, ilmini gizlemesinin günah olduğunu ve bundan korkarak Erbaînler kaleme aldıklarını söyleyenler de vardır: *Cunayd b. Maḥmūd* risalesinde buna işaret ettiği unutmamıştır²⁴. Sonra islâm ummî efkârına göre hadis ilminin ancak müderrislerin ders takrirleri sayesinde kazanılabileceğinin kabulü - ki icazetlerde görüldüğü şekilde bu, kaynaklara kadar götürülür - hattâ bu ilmî talep yolunda bazan uzun seyahatlerin tavsiye ve icrası, hadîslere başlarken bir müderrisin nezaretinde: قرائت ، اخبرنى ، حدثنى (üstadin adı) şeklinde ders görenlerin aynı tarzda başkalarına okutma hakkını elde etmeleri (icazet almaları), ders takrirlerinde istifade edilmek üzere, bilhassa başlangıç devirlerinde Kırk Hadis risalelerinin cem'ine vesile teşkil etmiştir. Burada Kırk Hadis takrirlerinin dinlenme ve müzakeresi hakkında *Abū Muḥammad 'Abd al-'Azîm al-Munzirî* (581-656/1185-1258) nin واصطناع المعروف حديثاً في risalesinin mukaddemesinden şu satırları nakl ile iktifa edelim:

وانا اسمع بحرم الله تعالى بالرباط السلطان المطاع شه شجاع في يوم الجمعة ٦ جمادى الآخرة سنة ثمان وتسعين وسبعمائة (٧٩٨) .. وبمدفاني ذاكرت ابا (محمد) عبدالله بن آيدغمش دمشق²⁵

Zaten Kırk Hadis, sayısız hadisler arasında küçük mikyasta bir seçim ifade ettiği için vâizlerin de bir bakıma işlerine yaramış ve bu gibi eserlerden vaz edenler, onları mevza kitapları gibi kullananlar eksik olmamıştır²⁶. Musanniflerden bazıları kendi meşreplerine, zevklerine uygun hadislerin daha toplu bir hâlde görülmesi, halk arasına daha kolay yayılmaları isteğiyle Kırk Hadis toplamışlar ve bu imkândan faydalanarak şerhlerde duygu ve düşüncelerini tafsil etmişlerdir. Diğer bir kısmı da meâllerinde islâm ümmetinin kendi asırlarındaki dinî, siyasi ve içtimâî temâyüllerinin akisleri müşahede edilen hadîslere sarılmışlar ve bu bakımdan ehemmiyetli Erbaînler tasnif etmişlerdir.

VIII — Yukarda zikrettiğimiz sebeplerden biraz farklı olarak padişahlardan veya devlet ricalinden caize ummak, veyahut vüzerâ ve küberaya, ekâbire hoş görünmek, iltifata nail olmak maksatları gibi maddî sebeplerle kaleme alındıkları hissedilen Hadis-i Erbaîn'iere de rastlanılmaktadır. *Kemal Paşa-zâde* (cam'i 934/1528) nin erbaîni türçeye tercüme eden *'Âşık Nettâi (Âşık Çelebi, tercüme 979/1571)* nin dibacede "Vezir-i mu'azzam *Muḥammed Paşa* (Mehmed Paşa, Sokullu)» ya ithaf ve yaranma bâbında yazdıkları²⁷ bu cümleden olduğu gibi, *Osman-zâde Tâib'in, Ahmed III'ün* 1120/1708 de hastalığı esnasında herkes bir şey nezrederken "ceyb-i iktidârında nuḳūd-ı ma'ârifden ğayri şâyeste-i nezr-i şihhatları bulunmamağla min ba'd şu'arâ-yı zemâne gibi edâ i şâ'irâne ile ... sa'âdet-i dâreyni

²³ İstanbul Üniversite kütüp. türkçe Yzl. No. 69, 769, 902, 2174, 2318; Topkapı sarayı kütüp. Emanet Hazinesi No. 680; Tire Necip Paşa kütüp. No. 137/38 ve hususî kütüphanemizdeki nüshahaların mukaddemeleri.

²⁴ الدرر الكريمة في الآيات العظيمة, mukaddeme, Ismail Saib yazl. no. 4060.

²⁵ 1306 da Şam'da basıldığını öğrendiğimiz bu eserin İsmail Saib yazl. arasında 4066 no. lı mecmadaki nüshasından istifade edilmiştir.

²⁶ Hadis-i erbaîn kitaplarının bir haylisinin mukaddemesinde bu hususa dair işaretler bulmak kolaydır.

²⁷ Hadis-i Arba'în tercümesi, İstanbul 1316, s. 5 v.d.

câmi^c bir e^şer-i ke^şir-ül-menâfi^c,²⁸ tahririne cezmetmesi ve padişah iyileşince de herkes huzura bir şey hediye ederken, onun da Şı^hhâ^t-â^bâ^d adı ile bir Kırk Hadîs yazıp takdim etmesi de bu fasıldandır.

Hattâ bazan bu kabil eserlerde câmi, kendi hüviyetini belli etmemekte, yalnız risalenin ithaf edildiği zatı övmekle iktifa eylemektedir. Sadr-ı âzəm *Damad İbrahim Paşa*'ya bir armağan olmak üzere cem edilen bir Kırk Hadîs tercümesi bu hususda bir misâl olarak gösterilebilir.²⁹

Hemen her mütalâayı tevsik etmek suretiyle göstermiş bulunuyoruz ki: Hâdîş-i Arba^c'in nev'i, ana kaynağını Peygamberin bir hadîsinden ve 40 adedinin islâm âlemindeki ehemmiyetli mevkiinden almış; ve tekâmül tarihi boyunca şefaati nebeviyeye kavuşmak, rahmetle yâdedilmek, telâfi-i mâfât etmek, eslâfa uymak, türlü ricaları yerine getirmek, ilmî ve edebî iktidar göstermek, ders takrirlerinde kullanılmak ve nihayet caize ve in^cama nail olmak v.s. gibi manevî-maddî birçok âmillerin te'siri altında kalmıştır.³⁰

* * *

Résumé

Les quarante Hâdîş dont l'importance dans la religion, la morale et la littérature musulmanes a été telle que des centaines de traités leur furent consacrés tant en arabe qu'en persan ou en turc, sont nés de la nécessité de faire, d'un point de vue d'abord strictement religieux et didactique, un choix parmi les centaines de milliers de hâdîş. Ce genre qui contribua à répandre parmi le peuple les idées morales de l'Islam ainsi qu'à défendre et à rendre populaires les idées politiques, sociales et morales des individus et des peuples, n'a pas cessé d'être productif depuis douze siècles. Nous résumerons comme suit les facteurs ayant influencé sa naissance et son évolution :

Les quarante Hâdîş prennent leur origine dans la tradition: «Qui apprendra, pour les transmettre, à ma Communauté quarante hâdîş relatifs à la foi, Allâh l'enverra au jour de la Résurrection siéger parmi les Docteurs de la Loi et les Savants». Le rôle traditionnel, historique et religieux joué de tout temps parmi les peuples sémites, touraniens et, spécialement, dans le monde musulman par le nombre 40 a aidé à la propagation de cette institution.

D'autres facteurs ont cependant également contribué à la formation de ces recueils ainsi qu'à leur classement. Citons entre autres: le désir d'obtenir l'intercession du Prophète, d'être préservé de l'enfer, de mériter les prières, de laisser un pieux souvenir, de réparer pour le temps perdu, de secourir les frères en religion, de montrer sa compétence dans les choses de la Tradition et de la littérature, de se rendre digne de ses ancêtres, d'exaucer les demandes d'amis ou de disciples, d'enseigner, de faire l'apologie d'une secte ou d'un ordre, d'approfondir les problèmes actuels et enfin de gagner les faveurs des puissants.

²⁸ Şı^hhâ^t-â^bâ^d, Murad Molla kütüphanesi, Hamidiye kısmı, 230, var. 2 a. — 2 b.

²⁹ Süleymaniye kütüphanesi, Lâleli kısmı, no. 416, var. 2 a.

³⁰ Kırk Hadîs mevzuunda hazırladığımız, 300 sayfayı müteceviz, bir monografinin neşrine intizaren şimdilik, bu kadarla iktifa ediyoruz.